

دانش معاصر و تاریخ انقلاب اسلامی در یکصد سال اخیر حوزه علمیه قم

حجت‌الاسلام والمسلمین مهدی ابوطالبی

در سال‌های اخیر، تاریخ‌نگاری معاصر به‌ویژه در حوزه انقلاب اسلامی، از موضوعات مهم پژوهشی و آموزشی در حوزه علمیه قم بوده است. با تأسیس نهادهای پژوهشی و آموزشی متعدد و تربیت پژوهشگرانی برجسته، تاریخ‌نگاری این دوران تحولات بسیاری را تجربه کرده است. از جمله این تحولات، می‌توان به نقش شخصیت‌های برجسته‌ای مانند حجت‌الاسلام والمسلمین رسول جعفریان، علی ابوالحسنی و حجت‌الاسلام روح‌الله حسینیان (رحمته‌الله) اشاره کرد که در گسترش و تعمیق تاریخ معاصر و انقلاب اسلامی نقشی اساسی داشته‌اند.

• تحول تاریخ‌نگاری معاصر در حوزه علمیه قم؛ پژوهشگران پیشگام

بعد از مرحوم حجت‌الاسلام والمسلمین دوانی، بسیاری از پژوهشگران دیگر در حوزه تاریخ معاصر وارد عرصه شدند و نقش مهمی در گسترش این حوزه ایفا کردند. یکی از این شخصیت‌ها، مرحوم آقای علی ابوالحسنی بود که پژوهش‌های بسیار ارزشمندی در زمینه تاریخ مشروطیت انجام داد. ایشان علاوه بر تاریخ‌نگاری معاصر، به تراجم‌نگاری و بررسی زندگی‌نامه و اندیشه‌های علمای شیعه نیز پرداخته است. پژوهش‌های ایشان شامل مطالعه مواضع و اندیشه‌های علمای فعال در دوره‌های مختلف تاریخ اسلام، از جمله علمای دوره شیخ انصاری و سید محمدکاظم یزدی (صاحب عروة‌الوثقی) (رحمته‌الله) بوده است.

• پژوهش‌های تاریخی حجت‌الاسلام جعفریان و روحانیان معاصر

حجت‌الاسلام رسول جعفریان نیز از جمله پژوهشگران برجسته‌ای است که در زمینه تاریخ صفویه، مشروطیت و دوره پهلوی آثار ارزنده‌ای از خود به جای گذاشته است. ایشان که بیشتر در حوزه تاریخ اسلام فعال هستند، در زمینه تاریخ معاصر نیز، پژوهش‌های قابل توجهی داشته‌اند که شامل بررسی‌های تاریخی در مورد تحولات دوره پهلوی و سایر جریانات معاصر می‌شود.

• نقش حجت‌الاسلام سیدحمید روحانی

در تاریخ‌نگاری انقلاب اسلامی

یکی دیگر از شخصیت‌های برجسته در این حوزه، حجت‌الاسلام سیدحمید روحانی است که در زمینه تاریخ‌نگاری نهضت امام خمینی (رحمته‌الله) فعالیت‌های گسترده‌ای داشته است. وی که خود از یاران نزدیک امام خمینی (رحمته‌الله) بود، به توصیه حضرت امام در دهه ۶۰ مسئولیت ثبت و ضبط وقایع تاریخ انقلاب اسلامی را بر عهده گرفتند. کتاب «چه شده؟» که تحلیل و بررسی نهضت امام خمینی است، از جمله مهم‌ترین آثار وی به‌شمار می‌رود. حجت‌الاسلام روحانی همچنین آثار دیگری در زمینه حوادث انقلاب و وقایع پس از آن نگاشته است.

• پژوهش‌های حجت‌الاسلام حسینیان و مرکز اسناد انقلاب اسلامی

مرحوم حجت‌الاسلام روح‌الله حسینیان نیز از شخصیت‌های برجسته در زمینه تاریخ‌نگاری معاصر است. وی که مسئول مرکز اسناد انقلاب اسلامی بود، آثار ارزشمندی در زمینه تاریخ علما و مرجعیت شیعه و نقش آن‌ها در انقلاب اسلامی نگاشته است. پژوهش‌های ایشان در خصوص مشروطیت و تاریخ معاصر از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.

• نهادهای علمی در حوزه تاریخ معاصر

پژوهش‌های تاریخ معاصر در حوزه علمیه قم، همچنین در قالب نهادهایی چون «بنیاد تاریخ انقلاب اسلامی و مرکز اسناد انقلاب اسلامی» ادامه یافته است.این بنیاد که در دهه ۶۰ با مسئولیت حجت‌الاسلام معادی‌خواه آغاز به‌کار کرد، در زمینه تاریخ شفاهی، ضبط خاطرات، ثبت اسناد و پژوهش‌های متعدد در خصوص تاریخ انقلاب اسلامی فعالیت داشته است. این بنیاد نشریه‌ای نیز با نام «نشریه تاریخ انقلاب اسلامی» منتشر کرده که به بررسی تحولات و مذاکرات مجلس شورای ملی و سایر حوادث مهم تاریخ معاصر پرداخته‌اند.

همچنین «مرکز اسناد انقلاب اسلامی» که همواره توسط روحانیون پژوهشگر مانند حجت‌الاسلام سیدحمید روحانی، حجت‌الاسلام حسینیان و حجت‌الاسلام محمدی اداره می‌شد، نقشی اساسی در ثبت و پژوهش اسناد تاریخی انقلاب اسلامی داشته است. این مراکز پژوهشی به‌طور مستمر در جهت حفظ و نشر تاریخ انقلاب اسلامی و نهضت‌های معاصر گام‌های مؤثری برداشته‌اند.

• تحولات تاریخ‌نگاری معاصر در حوزه علمیه و پرورش پژوهشگران برجسته

در سال‌های اخیر، حوزه‌های علمیه با اهتمام ویژه‌ای به تاریخ‌نگاری معاصر پرداخته‌اند و این امر در قالب آموزش و پژوهش در مؤسسات مختلف ادامه پیدا کرده است. یکی از اقدامات برجسته در این راستا، پرورش طلاب و

روحانیون در زمینه تاریخ‌نگاری معاصر و تاریخ شفاهی بوده است. بسیاری از

طلاب در مراکز تحقیقاتی مختلف، به‌ویژه در «مرکز تاریخ انقلاب اسلامی»، با ارتباط و همکاری با این نهادها، به محققان و پژوهشگران برجسته در این حوزه تبدیل شده‌اند.

• مؤسسات آموزشی و پژوهشی در تاریخ معاصر

یکی از مهم‌ترین مؤسسات در این زمینه، «مؤسسه آموزش و پژوهشی امام خمینی (رحمته‌الله)» است که در اوایل دهه ۸۰، کارگروه تاریخ معاصر را تحت هدایت دکتر موسی نجفی تشکیل داد. این کارگروه با هدف وارد کردن و توسعه بحث‌های تاریخ معاصر در حوزه علمیه و تأکید بر نقش علما و روحانیت در تحولات سیاسی، اجتماعی و تاریخ اسلام شکل گرفت. در این کارگروه محققان توانمندی پرورش یافتند و آثار قابل توجهی نیز در این زمینه منتشر شد؛ از جمله مجموعه مقالاتی که در دوازده جلد تحت عنوان «آموزه» به چاپ رسید.

• تأسیس کارگروه تاریخ مشروطیت و تأثیرات آن

در کنار این تلاش‌ها، مرحوم حجت‌الاسلام علی ابوالحسنی نیز در همین مؤسسه کارگروهی را در زمینه تاریخ مشروطیت شکل داد. ایشان در این کارگروه، به تربیت طلاب و پژوهشگران در این زمینه پرداختند و نتیجه آن، پرورش محققانی بود که امروز در حوزه‌های علمیه و در زمینه‌های آموزشی و پژوهشی مشغول به فعالیت هستند. از جمله آثار مهمی که از این کارگروه به دست آمد، «دانشنامه تاریخ مشروطیت» بود که تحت هدایت ایشان آغاز شد. جلد اول این دانشنامه اخیراً منتشر شده و به‌زودی رونمایی خواهد شد.

• نتایج و دستاوردهای حوزه تاریخ معاصر در حوزه علمیه

نتایج این تلاش‌ها در نهایت به تربیت محققان و پژوهشگران برجسته در زمینه تاریخ معاصر و تاریخ‌نگاری اسلامی انجامید که امروز در مراکز علمی مختلف مشغول به فعالیت هستند. این نهادها و مؤسسات با پرورش محققان در زمینه‌های مختلف تاریخ معاصر، نقش مهمی در گسترش و توسعه این شاخه از تاریخ‌نگاری در حوزه علمیه ایفا کرده‌اند و به گسترش پژوهش‌های تاریخی در تاریخ انقلاب اسلامی، مشروطیت و سایر تحولات مهم معاصر کمک کرده‌اند.

• نهادهای پژوهشی در تاریخ‌نگاری انقلاب اسلامی

و تاریخ معاصر در حوزه علمیه

در زمینه تاریخ‌نگاری انقلاب اسلامی و تاریخ معاصر، چندین مؤسسه و نهاد مهم در حوزه علمیه قم فعالیت دارند که نقش ویژه‌ای در گسترش این شاخه از تاریخ‌نگاری ایفا کرده‌اند.

• بنیاد تاریخ‌نگاری و دانشنامه انقلاب اسلامی

یکی از این مؤسسات، «بنیاد تاریخ‌نگاری و دانشنامه انقلاب اسلامی» است که تحت مسئولیت حجت‌الاسلام سیدحمید روحانی در دهه ۸۰ تأسیس شد.

این مرکز به تدوین تاریخ انقلاب اسلامی و انتشار آثار علمی در زمینه تاریخ معاصر و انقلاب اسلامی پرداخته است. از جمله فعالیت‌های این بنیاد، انتشار «مجله ۱۵ خرداد» و مقالات علمی متعددی است که به تاریخ انقلاب اسلامی و تحولات معاصر اختصاص دارند. همچنین این بنیاد محققانی را پرورش داده که اکنون در حوزه‌های علمی و پژوهشی فعال هستند.

<p>www.ofoghhawzah.com</p>					
----------------------------	--	--	--	--	--

• ویژه‌نامه حوزه صد ساله / ۶

اسلامی انجام شده است. مرحوم آیت‌الله عمید زنجانی یکی از پیشگامان این حوزه بود که نخستین کتاب‌های مهم درباره ریشه‌های انقلاب اسلامی را تألیف کرد. آثار ایشان همچنان در حوزه تاریخ انقلاب اسلامی مورد استفاده قرار می‌گیرد و نقشی مؤثر در پایه‌گذاری پژوهش‌های دانشگاهی و حوزوی در این زمینه داشت.

پژوهشگران و محققان زیادی در حال حاضر در این حوزه فعالیت می‌کنند که یا در رشته‌های انقلاب اسلامی یا تاریخ معاصر مشغول به تحقیق و تدریس هستند. این فعالیت‌ها به رشد و گسترش تاریخ‌نگاری انقلاب اسلامی و تاریخ معاصر در حوزه علمیه کمک کرده و زمینه‌ساز نشر آثار علمی و تحقیقی در این حوزه‌ها شده است.

• جمع‌بندی

به‌طور کلی، حوزه آموزش و پژوهش در زمینه تاریخ معاصر و انقلاب اسلامی در حوزه علمیه قم همچنان در حال رشد است. رشته‌های مختلف آموزشی و پایان‌نامه‌های پژوهشی که در این زمینه تدوین می‌شوند، به پرورش محققان و اساتید در این حوزه کمک کرده‌اند. این فعالیت‌ها به تقویت و گسترش تاریخ‌نگاری انقلاب اسلامی و تاریخ معاصر در حوزه‌های علمی و دانشگاهی کمک شایانی کرده است.

• دبیرخانه حمایت از طرح‌های پژوهشی

در حوزه تاریخ معاصر و انقلاب اسلامی

در ادامه روند گسترش پژوهش‌های مرتبط با تاریخ معاصر و انقلاب اسلامی، دبیرخانه حمایت از طرح‌های پژوهشی حوزه علمیه قم نقشی مهم ایفا کرده است. این دبیرخانه با توجه به نیاز به سازماندهی و گسترش این حوزه، گروه‌ها و کمیته‌های ویژه‌ای را برای حمایت از طرح‌های پژوهشی، فعال کرده است. یکی از این گروه‌ها، «کمیته تاریخ معاصر و انقلاب اسلامی» است که همچنان به فعالیت خود ادامه می‌دهد. این کمیته به تصویب و حمایت از طرح‌های پژوهشی متعدد پرداخته و بسیاری از آثار پژوهشی در این زمینه‌ها منتشر شده یا در حال انتشار هستند.

• فعالیت‌های کمیته تاریخ معاصر انقلاب اسلامی

کمیته تاریخ معاصر انقلاب اسلامی به‌منظور تحقیق و بررسی ابعاد مختلف تاریخ معاصر و انقلاب اسلامی، مقالات زیادی را سفارش داده و تصویب کرده است. در این راستا، حدود ۱۲ مقاله در زمینه فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی روحانیت در تاریخ معاصر منتشر شده است. این مقالات بیشتر به بررسی دیدگاه‌های مراجع و علمای شیعه، به‌ویژه آیت‌الله حائری یزدی و آیت‌الله بروجردی (رحمته‌الله) و همچنین سیر تحول فعالیت‌های سیاسی اجتماعی روحانیت پرداخته‌اند. این آثار پژوهشی به تحلیل نقش روحانیت در مسائل سیاسی و اجتماعی و تغییرات آن در بستر تاریخی پرداخته و سعی دارند، تحولات فکری و اجتماعی حوزه‌های علمی در تاریخ معاصر را بررسی کنند.

• تحولات در تاریخ‌نگاری معاصر و انقلاب اسلامی

پیش از انقلاب اسلامی، تاریخ‌نگاری معاصر اغلب با نگاه‌های لیبرالیستی، ملی‌گرایانه و حتی مارکسیستی صورت می‌گرفت. در این دوره، بیشتر آثار تاریخ‌نگاری، ذیل تاریخ و تمدن غرب نگاشته می‌شد و در چارچوب تحولات مدرنیته و تاریخ غرب تحلیل می‌شد. این رویکردها که به‌نوعی تحت تأثیر فلسفه تاریخ غرب بودند، باعث شدند که تاریخ معاصر ایران و انقلاب اسلامی به‌شیوه‌ای غیرمذهبی و در پیوند با تاریخ غرب تبیین شود.

اما پس از انقلاب اسلامی، رویکردهای دینی و اسلامی به تاریخ و فلسفه تاریخ به‌شدت مطرح شد. نقش دین، مذهب و فرهنگ در تاریخ معاصر ایران، به‌ویژه نقش علما و روحانیت، بیشتر مورد توجه قرار گرفت. این تحولات در تاریخ‌نگاری معاصر باعث شد که نویسندگان و پژوهشگران جدید، تاریخ ایران و انقلاب اسلامی را از منظر الهی و اسلامی بنگرند و به باورخانی این تاریخ بر اساس مفاهیم دینی و مذهبی بپردازند.

• تحقیق‌های جدی و گسترش تاریخ‌نگاری معاصر

در نتیجه این تغییرات رویکرد، شاهد پژوهش‌های جدی و پژوهشگرانی هستیم که تاریخ معاصر ایران و انقلاب اسلامی را با دیدگاهی جدید و بر اساس اصول دینی و فرهنگی تحلیل می‌کنند. این پژوهش‌ها نه‌تنها به شناخت بهتر تاریخ معاصر ایران کمک کرده‌اند؛ بلکه رویکردهای مختلف فکری در این عرصه را هم به چالش کشیده و به‌طور کلی تاریخ‌نگاری ایران را از افق‌های جدیدی برسی کرده‌اند.

• توجه حوزه‌های علمیه به تاریخ معاصر و انقلاب اسلامی

در سال‌های اخیر، حوزه‌های علمیه به‌طور جدی به بحث تاریخ معاصر، به‌ویژه نقش روحانیت و علما در تحولات تاریخی ایران، پرداخته‌اند. یکی از دلایل این توجه، تغییر در رویکردهای تاریخ‌نگاری پس از انقلاب اسلامی بوده که بر خلاف جریان‌های پیش از انقلاب، به نقش مذهب، روحانیت و فرهنگ شیعی در تاریخ توجه ویژه‌ای کرده است. یکی از شخصیت‌های مهم در این زمینه، مرحوم حجت‌الاسلام والمسلمین علی ابوالحسنی است. آثار وی در زمینه مشروطیت و تاریخ معاصر ایران، به‌ویژه با استفاده از اسناد دست اول، ناگفته‌هایی از نقش روحانیت و علما را روشن کرده است.

• جایگاه تاریخ‌نگاری در مراکز علمی و آموزشی حوزه

با گسترش توجه به تاریخ معاصر، مراکز آموزشی و پژوهشی حوزه‌های علمیه نیز به این حوزه پرداخته‌اند؛ به‌عنوان مثال، در اکثر مراکز تخصصی فقه و اصول، بحث‌های مربوط به تاریخ معاصر و نقش روحانیت در ایران به‌عنوان بخشی از دروس عمومی تدریس می‌شود. این دروس، علاوه بر مدارس علمیه، حتی در دوره‌های معاونت تہذیب حوزه‌های علمیه نیز ارائه شده است. استقبال طلاب از این موضوعات نشان‌دهنده اهمیت تاریخی و فرهنگی این مباحث در بین طلاب جوان است. به‌همین دلیل، دوره‌های آموزشی تخصصی در حوزه تاریخ معاصر به‌تدریج گسترش یافته و بسیاری از طلاب به دنبال مطالعه تخصصی در این زمینه هستند.

• همایش‌ها و فعالیت‌های پژوهشی

مرتبط با تاریخ معاصر و انقلاب اسلامی

پس از انقلاب اسلامی، حوزه علمیه قم میزبان همایش‌ها و فعالیت‌های پژوهشی متعددی در زمینه تاریخ معاصر و انقلاب اسلامی بوده است. این همایش‌ها و نشست‌ها، به بررسی تاریخ مشروطیت، انقلاب اسلامی و تحولات مرتبط با نقش روحانیت در تاریخ معاصر پرداخته‌اند. کرسی‌های نظریه‌پردازی، نقد و مناظره که در مراکز علمی حوزه‌های علمیه برگزار می‌شوند، بستری برای ترویج دیدگاه‌های مختلف و بررسی عمیق تحولات تاریخی فراهم کرده‌اند.

ادامه در صفحه بعد